

פרסי המנוח. "באופן עקרוני יש לציין שבאושן נהנה מבריאות נפשית מושלמת, בעוד שפרסי, וזהו דבר המופיע לעתים לא רחוקות אצל כלבים אצילי גזע, היה כל ימיו אידיש מטרופי." פרסי האציל היה כלב היסטרי ובאושן העממי הוא בעל נפש מאוזנת. אבל גם אותו אין המספר פוטר בלא צליפה: "באושן אמנם עשוי היה מחומר גס יותר, כמו העם, אבל גם היה נוטה לבכיינות כמוהו" (עמ' 30). איני יכול לכבוש את יצרי ולהימנע מלהביא דוגמה שכזו לבכיינותו, כפי שמביאה המספר: "כשבאושן משחרר לצייד בסבכי השיחים, אני שומע אותו כל רגע פורץ בצווחה רמה מפני שאיזה קוץ שרט אותו. ואם בקפיצה מעל גדר שפשף מעט את בטנו, או נקע את כף רגלו, כבר בוקעת זעקת גיבורים קדמונית, וכבר הוא מדדה על שלוש רגליים, אף על פי שמקץ דקות אחדות הוא עתיד לרוץ ולקפוץ כקודם." הרי לכם מה שבלשון ימינו היינו מכנים "הקייטורים" של העם לשם עשיית רושם על המנהיג. איני יודע אם יש דרך להגדיר הנאה ספרותית מהי, אבל זה המקום שבו נהניתי ללא גבול.

יכולתי לסיים כאן, אבל יש עוד בונוס. לקורא המתעניין בכתיבה ספרותית מגלה תומס מאן גם רז מרזי כתיבתו. כאשר פוגשים באושן ואדונו באחד מטייליהם צייד של ממש, היורה ברובה הצייד שלו ומפיל מן השמים ברווז במעופו, נרעש באושן עד עמקי נשמתו. מהי הדרך הנכונה לתאר את התנהגותו? מעיד על כך המספר: "קיימים ביטויים מן המוכן כדי לתאר את התנהגותו. מטבעות לשון של כתיבה שאפשר להשתמש בהן במקרים גדולים. יכולתי לומר שהכה בו הברק, אלא שזה לא מוצא חן בעיני. המילים הגדולות בלו משימוש ואינן מתאימות לכבא את היוצא מגדר הרגיל. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא באמצעות הגבחה מילים רגילות עד לפסגת משמעותן. אינני אומר אלא זאת שבאושן הופתע למשמע נפץ הרובה ותוצאותיו" (עמ' 89). ההדגשה וההבלטה של "הופתע" מופיעה כך במקור.



פאוול בסינסקי
לב טולסטוי
הבריחה מגן עדן

ב. את לב טולסטוי - הבריחה מגן עדן מאת פאוול בסינסקי (מרוסית: ליוזה צ'ודנובסקי, שוקן 2015) אני עדיין קורא, אבל כבר ברור לי מה אני אוהב בו ומה לא. אני אוהב סיפורים בניחוח עממי, מעשים שניכר בהם שהיה היו, ולא דברי רכילות מכלי שני ושלישי שהספר משופע בהם. למשל, הסיפור על אגפיה מיכאילובנה, הדרניתה לשעבר של סבתו של טולסטוי, פלאגיה ניקולאייבנה, שהתגוררה באחוזתו ביאסנאיה פוליאניה. "אגפיה מיכאילובנה היתה לבושה תמיד בעליונית מהוהה, שפיסות צמר גפן מבצבצות ממנה. היא נהגה לאסוף הביתה כלבים משוטטים מן הסביבה. הכלבים התגוררו באגפה וזכו לאותן הזכויות כשל בעלת הבית. היא כונתה בפי כל 'אומנת הכלבים'. אגפיה מיכאילובנה היתה בתולה וחיה למען אחרים... היא חסה על זכוכים ועל תיקנים, ואף האכילה עכברים ואלה הפכו במעונה לחיות מחמד מבויתות כמעט. אגפיה מיכאילובנה מתה בשלווה כשאיש לא היה בסביבה. סיפרו שכאשר נישאה אל בית העלמין, כל כלבי האחוזה ליוו ביללות את מסעה בדרכה האחרונה".

נפלא! ועוד אנקדוטה מפי האשה המופלאה הזו כפי שסיפרה אותה לטולסטוי:

"פעם שכבתי לבדי, דממה ורק השעון מתקתק על הקיר: מי את? מה את? מי את? מה את? והנה התחלתי לחשוב: באמת, מי אני? מה אני? מי

שעלולה לשרת דווקא את הרוח הדתית-לאומית-מתנחלית, בית היוצר של ניו קולוניאליזם גזעני ומתחסד. ולכן אין היא יכולה לשמש מסד לסוציולוגיה ביקורתית הומניסטיית ואזרחנית שראוי שתתקיים בישראל" (עמ' 230).

בסוף דבר לספר מנסה רם לשרטט קווים לסוציולוגיה ישראלית עתידית. סוציולוגיה זו לא תהיה בנוסח בובר ולא בנוסח אייזנשטדט, אלא ביקורתית בנוסח הברמס, הנוסח שנוקט רם עצמו. את ספרו הוא חותם בדברים הבאים: "הסוציולוגיה הדרושה כיום בישראל, איננה זו של זהויות פורטיקולריות, אלא זו של זכויות אוניברסליות" (עמ' 235). ולא נותר אלא להתעצב על כל הפרטיקולרים (לאום, שפה, מקום, משפחה, ושפע פרטים נוספים) שילכו לאיבוד במדבר הצחיח של האוניברסליות. ומוזר שסוציולוג שכל אלה זדים לו, רוצה לעמוד בראש הסוציולוגיה הישראלית העתידית.

קריאה בימי מחלה

איני יודע מדוע, אבל כשאושפזתי לפני כמה שבועות בבית חולים לצורך ניתוח, נטלתי עמי יצירות קלאסיות בלבד: סיפורים מאוחרים מאת תומס מאן (מגרמנית: יעקב גוטשאלק, ספריית פועלים 1997), טולסטוי - הבריחה מגן עדן מאת פאוול בסינסקי, וכן מיתוסים וסמלים באמנות ההודית מאת היינריך זימר, אנגלית. כנראה מתוך כוונה, הפעם, ליהנות בלבד, בלא להתייטר ביצירות נחזרות מהן. ובאמת, נהניתי מאוד, אף כי לא את כולן סיימתי.

א.

הנובלה של תומס מאן "איש וכלבו" (שכבר ציטטתי בפתיח למדורי הקודם "מצעד הקדמה והאיזולת" לצורך אחר), היא הנאה ספרותית צרופה שאינה תלויה בהקשר חברתי-פוליטי-אקטואלי כלשהו. בכך החזירה לחכי את טעמה הנשגב של יצירת אמנות טהורה, טעם שקצת אבד לי למקרא יצירות חדשות מקרוב באו. באושן, הכלב גיבור הנובלה, הוא כלב ציד, לאו דווקא בעל יחסין גזעי, שאימצה משפחת המספר לאחר שנאלצה למסור להמתת חסד את כלבה הקודם פֶרְסִי (קרי: פֶרְסִי־וואל), "כלב רועים סקוטי אציל, אך חולה בנפשו, אשר בגיל מתקדם לקה גם במחלת עור מכוערת". ההנאה מכתובתו של תומס מאן היא קודם כל הנאה מיכולת תיאור בלתי רגילה, שאפשר להשוותה, אולי, ליכולת רישום של אמן גאון, כגון פיקאסו, כלומר כישרון בסיסי שהוא תנאי יסוד לכל אמנות גדולה. לכך מצטרפת גם חרידה פסיכולוגית בלתי מצויה לנפשות גיבוריו, בני אדם או בעלי חיים. לדוגמה: המספר, אדונו של באושן, נוסע מדי יום העירה בחשמלית ושב עם חשכה עייף ומוטרד לביתו שבפרוור. שם מחכה לו כבר באושן, וכך הוא מתאר את פגישתם:

"בשעות אשר כאלה קורה שביתי, חיי השלווים והאמיתיים באים לקראתי, ולא זו בלבד שהם מקדמים את פני בלא תוכחה ועלבון, אלא בשמחה שאין גדולה ממנה ומכניסים אותי מחדש בצל קורת שלי - וזאת בדמותו של באושן. בעלטה גמורה, לקול המיית הנחל, אני פונה אל שדרת הצפצפות ואחרי פסיעות אחדות אני מרגיש עצמי מכותר בכרכור ובנפנוף - תחילה אינני יודע מה קורה לי. באושן? אני שואל לתוך החושך... הנפנוף והכרכור מתגברים לתזזית דרווישית, אך הדומייה בעינה עומדת, וברגע שבו אני עוצר, נמצאות הכפות הנאמנות, אם גם רטובות ומטונפות על דש מעילי, ומול פני אני חש התנשפות ולעלועל, עד שעלי לכופ עצמי לאחור, בטפיחה על השכמות הצנומות הרטובות מגשם או משלג... כן, הוא אסף אותי מהחשמלית, היצור הטוב הזה."

את אופיו של באושן משרטט המספר תוך השוואה עם אופיו של

שירה יכולה / עמיר עקיבא סגל

"כשאביך מדבר אליך,

אל תשמע לו, אל תשמע לו"

למשוררים יש תפקיד. תפקיד המשוררים הוא חברתי ותרבותי, והוא מחייב. תפקיד המשוררים הוא חלק מהותי מהיצירה השירית. משורר שמתעלם מתפקידו החברתי, התרבותי, הוא משורר לא חשוב ששירתו ושיריו לא חשובים, מיותרים, וכאילו לא היו. אפשר לקרוא להם בזבוז של זמן ונייר.

ומה תפקיד השירה? תפקידה הוא להציג אפשרות אחרת. ואת האפשרות הזו לעשות דרך האמנות שהיא שירה, וכחלק מהאמנות שהיא שירה, וכהצגת אפשרות אחרת בתוך וכלפי האמנות שהיא שירה. כלומר, להציג אפשרות אחרת לחברה כפי שהיא, אבל גם לשירה כפי שהיא.

זה אומר שהשירה המשמעותית היא זו שמתמודדת עם המציאות החברתית, התרבותית והפואטית שבה היא נכתבת, כדי לפתוח פתח אל שירה חדשה ואל אפשרות חדשה לשירה. מרד מהסוג הזה הוא בדיוק מה שעשו משוררים משמעותיים ומשפיעים בשירה העברית ובכל מקום אחר. למעשה, הצגת אלטרנטיבה היא בדיוק מה שעשו משוררים, כאלה ששירתם משמעותית מאז ומעולם.

אך לא זה מה שקורה בשירה העברית היום. הגישות העכשוויות כלפי השירה בישראל נעות בין שתי מגמות: האחת היא אנכרוניזם או ריאקציוניזם, המתבטא בחזרה אל עבר פואטי, אמיתי או מדומיין, אל שירה שהפיקו משוררים החל מביאליק והמשך באלתרמן, זך, עמיחי, אבידן או אחרים ונחשבים. גישה כזו כלפי השירה היא לגיטימית, אבל ברור שאינה מחדשת דבר מבחינה פואטית, אלא בעיקר גוררת חיקויים של שירה שכבר נכתבה. לכל היותר, משתמשים משוררים בסגנונות כתיבה ותיקים לנושאים חדשים. גישה זו מיוצגת רבות בכתיב העת 'הו'! 'הבה להבא' או 'דחק'.

המגמה השנייה היא אקלקטית, או בעצם היעדר מגמה. כלומר, יחס של חיבה כללית אל השירה מבלי ליצור העדפה בין אופני כתיבה שונים, בין נושאי כתיבה שונים – אף כי לעתים קיימת העדפה בין סוג הכותבים. רוצה לומר: עיסוק בפוליטיקת הזהויות של הכותבים ולא בשירתם.

מה הבעיה בשתי המגמות הללו? הבעיה היא ששתיהן חומקות מהצבת אתגר משמעותי למציאות. הן משחזרות את השירה הקיימת ואפילו את המצב החברתי והתרבותי הקיים. אפילו שירה בעלת ניחוח פוליטי נותרת שולית או מצדיקה את המצב החברתי. כבר כתבתי כאן על משוררים צעירים שבוחרים להיות שוליים, ועל אחרים ששירתם מסתפקת בהצדקת המצב החברתי הנוכחי.

אף המשוררים הפוליטיים נוטים אל השולי או אל השכלוני. ביקורות פוליטיות, חברתיות ואף תרבותיות אינן מנסות להציב אלטרנטיבה ומסתפקות בהשמעת הביקורת. כך לגבי השירה החברתית, כך לגבי השירה ה'עדתית'.

למעט יוצא דופן אחד ומעניין, שלגביו כדאי לקיים דיון מעמיק ונפרד – והוא שירת הלהט"ב. שירה זו – הנעה בין שלל סגנונות ואפשרויות, ביניהם שירת אהבה חד מינית, שאינה מנסה להעביר מסרים פוליטיים, או לחלופין שירה פוליטית במובהק (או לפחות מעשים פוליטיים עם

אני? מה אני? הרהרתי בכך כל הלילה, לא יכולתי להירדם" (עמ' 147).

אנקדוטה יקרה מפז שהיתה אהובה על טולסטוי. פנינים לא מעטות כאלה מפורזות בין דפי הספר.

ג.

הספר השלישי מיתוסים וסמלים בתרבות ובאמנות היהודית (הרפ, ניו יורק 1962) הוא ספר עיון שיש בו גם אגדות לרוב. ספר שמסיט באחת את המבט של הקורא (במיטת חוליו) לאופקים אחרים. בין השאר הוא דן בסוד של מאיה. מהי Maya? נלמד מהקטע הבא (בתרגומי מאנגלית):

"הסוד של מאיה הוא באחדות הניגודים. מאיה היא בר-זמנית אנרגיות הפוכות, סותרות ומכלות זו את זו: בריאה וכליה, התפתחות והתפוררות, החזון הפנימי של האלוהי ושל הריק המשמים האינסופי. מאיה היא מחזור השנה השלם, המעניק את הכל והנוטל את הכל בחזרה."

מאיה אינה קלה להבנה. היא מושג, תפיסה, כוח בורא של עולם החושים המתעתע, אשליית החיים והקיום. סיפורים אחרים נועדו לבאר את סודה. הגרסה שלהלן היא גרסתו של רמזהקרישנה:

יום אחד התייצב וישנו בכיר האלים בבקתתו של הקדוש נאראדה והעניק לו משאלה אחת לפי בקשתו. "הראה לי את כוחה המכשף של מאיה" ביקש נאראדה. וישנו נענה לבקשתו ואמר לו "בוא עמי". מבקתתו המוצלת של נאראדה הוליך אותו וישנו למדבר לוהט. במהרה נתקפו השניים צימאון רב. במרחק מה ממקום עומדם ראו גגות קש של כפר קטן. וישנו ביקש מנאראדה ללכת אל הכפר ולהביא לו מעט מים, בעוד הוא ממתין במקומו בצלו של צוק סלע.

נאראדה הלך אל הכפר ודפק על דלת הבקתה הראשונה שנקרתה לפניו. נערה רבת יופי פתחה לו את הדלת. מיד נשבה בקסמיה ושכח את המשימה שלשמה נשלח. הנערה בירכה אותו לשלום וקולה נשמע כקול פעמוני זהב. נאראדה התקבל בכרכב בקרב יושבי הבקתה וחש כבן משפחה. לאחר זמן ביקש נאראדה מאבי הנערה את יד בתו ונענה ברצון. הוא נסתפח אל משפחתה ונשא עמם בעול החיים. שתים-עשרה שנים חלפו. לנאראדה ולאשתו נולדו לו שלושה ילדים, וכשמת אבי אשתו, נעשה ראש המשפחה וירש את הנחלה וכל אשר בה, שדות ובקר.

בשנה השתים-עשרה ירדו גשמים עזים. הנהרות גאו והכפר הוצף. באותו לילה נסחפה הבקתה של נאראדה על יושביה. עם אשתו ושלושת ילדיו ניסה נאראדה להימלט, אולם מי השיטפונות חטפו מידיו את האשה והבנים והם טבעו. נאראדה עצמו הוטל על ידי הזרם העז אל פיסת מדבר יבשה. כששב להכרתו פקח את עיניו וככה. "נאראדה, ידידי", שמע קול מוכר קורא בשמו. "היכן המים שהלכת להביא. אני מחכה לך פה כבר יותר משעה". הוא ראה את וישנו ניצב מעליו, ומחייך בזווית פיו. "נו, האם אתה מביין עכשיו את סודה של מאיה?"

◆ אגדה מופלאה על תעתועי החיים.